

УДК 94(477)

Іван Зуляк

ВЗАЄМИНИ "ПРОСВІТИ" СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ З ВОЛИННЮ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті проаналізовано взаємини "Просвіти" Східної Галичини з Волинню у міжвоєнний період. Досліджено роль Головного відділу товариства у намаганні поширити діяльність "Просвіти" на Волинь.

Ключові слова: Східна Галичина, Волинь, "Просвіта" міжвоєнний період, діяльність.

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю дослідження ролі "Просвіти" у поширенні просвітніх ідей на Волинь у міжвоєнний період. У східногалицькому середовищі в міжвоєнний період "Просвіта" відіграла надзвичайно важливу роль, оскільки розвиток товариства сприяв активізації просвітнього руху й формуванню національної свідомості та патріотизму українців. Саме своєю діяльністю товариство внесло вагомий внесок у збереження історичної пам'яті народу.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що автором визначено значення, місце й роль "Просвіти" Східної Галичини у взаєминах з Волинню з метою поширення просвітніх ідей, боротьби за збереження й розвиток рідної мови, утвердження почуття національної гідності, народних звичаїв, традицій, менталітету, самобутності.

Об'єкт дослідження – культурно-просвітні процеси, що відбувалися у Східній Галичині та Волині у міжвоєнний період.

Предмет дослідження – особливості взаємин "Просвіти" Східної Галичини з Волинню у міжвоєнний період, як важливий суспільний чинник консолідації українства, формування його національної свідомості.

Мета дослідження полягає в аналізі взаємин "Просвіти" Східної Галичини з Волинню у міжвоєнний період.

Територіальні рамки дослідження охоплюють Східну Галичину і Волинь досліджуваного періоду, які у міжвоєнний період входили до складу Польщі.

Досліджувана проблема не набула предметного наукового аналізу. Її дослідження обмежується низкою публікацій. Зокрема, науковий доробок вітчизняних істориків з діяльності "Просвіти" на сьогодні є доволі обширним. Зосередимо основну увагу на працях С. Перського [1], Б. Савчука [2], Л. Бандилко [3], М. Філіпович [4], І. Зуляка [5] та інших учених, які подають аналіз діяльності товариства, зацікавлення тих чи інших політичних сил його працею, повною мірою не розкриваючи задекларовану тематику.

Джерельну базу статті складають архівні матеріали фонду 348 Центрального державного історичного архіву України в м. Львові.

Окреслена нами проблема не знайшла ґрунтовного висвітлення у наукових публікаціях, тому аналіз історіографії проблеми дає змогу зробити зважений висновок про те, що на сьогодні у науковій літературі відсутні праці, що ґрунтуються на дослідженні зазначеної проблеми, у яких було б з'ясовано взаємини "Просвіти" Східної Галичини з Волинню в міжвоєнний період.

У міжвоєнний період "Просвіта" намагалася поширити свою діяльність на усю територію Польщі, про що свідчить як проект зміни статуту, у якому в § 2 зазначалося, що "... тереном діяльності є ціла держава" [6, арк. 1], так і варіант нового статуту, в якому акцентувалася увага на тому, що "... тереном діяльності є ціла держава Польська" [7, арк. 1].

2 квітня 1923 р. на загальних зборах С. Баран пропонував створити нову просвітнянську організацію, яка б за статутом поширювала діяльність на усі українські землі від так званої "ризької лінії", через що організувати у Львові проведення Другого просвітньо-економічного конгресу делегатів Галичини, Волині, Полісся, Холмщини й Підляшшя [8, арк. 15]. До речі, Н. Сагайкові з Вільнюса, Головний відділ рекомендував для організації читальні використовувати статuti повітових "Просвіт" Волині або ж "Рідної хати" на Холмщині, у зв'язку з тим, що діяльність товариства обмежувалася чотирма воєводствами [9, арк. 3]. До Головного відділу зверталися І. Кардинал із Вишкова і М. Ліщук із Шпиколосів Грубешівського повіту щодо надання інформації про організацію читалень товариства [9, арк. 1–2].

Влада з огляду на власні інтереси заборонила поширити діяльність товариства не лише на Польщу, але й на Волинь, оскільки там "Просвіта" не мала централізованої структури, діяла на підставі окремих статутів. До речі, 12 вересня 1924 р. "Сільський господар" у зверненні до

міністерства рільництва і дїбр вказував на бажанні відновити свою статутну діяльність у довоєнних розмірах на території чотирьох воєводств [10, арк. 1–22], навіть і не порушуючи питання поширення діяльності товариства у межах Польщі, однак вказував у зверненні на субвенцію у розмірі 496500 злотих (далі – зл.) на 1925 р. і 250 тис. зл. на підготовку до осінньо-польових робіт [10, арк. 1–22].

Польські функціонери дозволили діяльність товариства лише у чотирьох воєводствах, на землях Волині, Холмщини, Підляшшя й Полісся засновувалися самостійні товариства “Просвіта” з окремими статутами. Відповідні осередки діяли у Кремінці, Дубно, Рівному, Луцьку, Горохові, Володимирі, Ковелі, Бресті, Холмі. Кожен із них мав право засновувати бібліотеки-читальні лише у межах свого повіту. До 1926 р. таких бібліотек-читалень було 600 [11, с. 95–96].

Не меншою причиною катастрофічного стану було вороже ставлення польської влади. Наприклад, “Просвіта” у Володимирі-Волинському зазнавала значних перешкод у діяльності, оскільки місцеве староство вимагало нового затвердження статуту, дозволу на заснування початкових приватних шкіл, якого, звісно, товариство не отримало [12, с. 62]. Часопис “Політика” писав, що національне життя в основному опирається на політичну сферу, що забезпечує вплив нації на державну владу, суспільно-економічну – за рахунок чого примножуються національні багатства, культурну – що є основою моральних цінностей нації, поза будь-яким сумнівом “... дерево української культури на наших очах усихає...” [13, с. 19–20]. Влада провадила постійні перевірки й арешти серед членів “Просвіти”. “Діло” писало, що у Волинському повіту жандарми арештували свідомого селянина, колишнього січового стрільця П.Матвійціва [14, с. 3].

Достатньо низькою була участь волинського учительства у діяльності “Просвіти”. “Громадський голос” від 9 серпня 1924 р. повідомляв, що місцеві освітяни не проводять культурно-просвітньої праці, вважаючи осередки більшовицькими [15, арк. 31]. Учительство Волині не мало змоги масово отримувати видання товариства. 20 липня 1927 р. Головний виділ звернувся до віділів філій щодо передплати “Народної Просвіти” для того, щоб кожна філія внесла до каси товариства 100 зл. і кожна читальня – не менше 20 зл. [16, арк. 2]. Наприклад, читальня у містечку Нова Вишва на Волині надіслала до редакції листівку з проханням надіслати до читальні часопис “Народну Просвіту” [17, арк. 1].

Зважаючи на високу вартість видань з радянської України, “Просвіта” зверталася у комісаріат Народної освіти УРСР до М.Скрипника з тим, щоб визнати товариство як структуру, якій би безкоштовно й обов’язково надсилалися примірники книжкових видань з радянської України. Прохання ґрунтувалося на тому, що “Просвіта” “... стоїть на чолі позашкільної освіти Галичини, Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя і одним із важливих чинників позашкільної роботи вважає свою бібліотеку, мета якої обслуговувати широкі верстви українського громадянства та заохочення його до книжки...” [18, арк. 71–72].

Зазвичай, за отриману літературу читальні виплачували один долар щомісячно або три – щоквартально [19, арк. 11]. З 1933 р. вартість бібліотек виплачувати упродовж місяця, кварталу, півроку [20, арк. 7]. Для читальняних бібліотек Волині Головний виділ ще з 1926 р. надавав на виплату комплекти бібліотек вартістю 40–65 дол. на три-п’ять місяців [21, арк. 1]. Одночасно з замовленням, читальні надсилали один долар як першу виплату суми. Книжки залишалися власністю Головного виділу аж до виплати їхньої вартості. Читальням, які вчасно виплачували вартість отриманих книжок, Головний виділ на п’яту частину вартості знижував суму оплати. Наприклад, вартість бібліотеки ч. I складала 62 долари, ч. II – 46 доларів, ч. III – 30 доларів [19, арк. 11].

Завдання “Просвіти” полягало у тому, щоб організувати бібліотеки-читальні на селі, які були б корисними не лише для тих, хто вже навчився читати, але й для неписьменних [22, с. 8]. Як свідчить звіт М.Галущинського і І.Крип’якевича з поїздки Волиню й Холмщиною у серпні 1923 р. [23, арк. 1–20], бібліотека “Просвіти” у Володимирі-Волинському нараховувала 400 томів, Бересті – 500, Луцьку – 2000, Рівному – 1500 – 2000, Острозі – 980, Крем’янці – 2000, “Рідної хати” у Холмі – 300 [23, арк. 1–2]. На освітній нараді, яка проходила у Львові 27 жовтня 1926 р., на цьому наголосив М.Галущинський у своєму виступі, зазначивши, що “... як не слабкі організаційні форми просвітнянського руху на Волині, а все бібліотечна справа поставлена там високо, як ніде у Галичині...” [24, арк. 6].

У зв’язку з поширенням української книжки на Волинь у жовтні 1927 р. між Головним віділом у Львові і “Просвітою” у Крем’янці укладену угоду, яка передбачала передачу в оренду книгарні і права найму у Розенфельда для приміщення книгарні Головного виділу й НТШ терміном на п’ять років (упродовж жовтня 1927 р. – 30 вересня 1932 р.). До того ж умова втрачатиме юридичну силу з закінченням терміну оренди і Крем’янецька “Просвіта” не засновуватиме упродовж цього часу іншої книгарні [25, арк. 1–2].

Головний виділ і НТШ зобов’язувалися платити “Просвіті” у Крем’янці щорічну орендну плату у розмірі 500 зл. 1 жовтня за кожен рік оренди, за перший рік 250 зл. сплачувалися до 1 січня 1928 р.,

друга половина суми до 1 жовтня 1928 р. "Просвіти" й НТШ передавалося у власність усе майно книгарні, яке з закінченням терміну оренди поверталось у належному стані, згідно з умовами договору, щодо інвентарного опису [25, арк. 1–2]. Також спільній книгарні передавався запас книжок і часописів на комісійний розпродаж за ринковими цінами зі зниженням вартості на 30 %, розрахунок за які проводився щоквартально. До речі, готівка з розпроданих книжок і часописів використовувалася тільки на виплату боргів Крем'янецької "Просвіти", після сплати яких, вона мала право розпоряджатися ними на власний розсуд [25, арк. 1–1 зв., 2]. Головний відділ і НТШ вкладали у книгарню 6000 зл., по 3000 зл. кожна сторона, з них по 1500 зл. у книжки і часописи, по 1500 зл. у векселі упродовж трьох місяців. На час найму книгарня називалася "Книгарня Просвіти у Крем'янці в піднаймі Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові" [25, арк. 1–1 зв., 2].

У питаннях, пов'язаних з конфіскацією літератури, "Просвіта" намагалася заручитися підтримкою українських депутатів сейму й адвокатів. Зокрема, З.Пеленському було надіслано календар "Просвіти" на Волині і матеріали щодо його конфіскації [26, арк. 7].

Таким чином, взаємини "Просвіти" Східної Галичини з Волинню у міжвоєнний період характеризувалися намаганням Головного відділу поширити свій вплив і на Волинське воєводство, однак польська влада штучно стримувала ці контакти, обмежуючи їх адміністративно-територіальними межами. Загалом, домінуючим напрямком були тенденції, пов'язані з розповсюдженням видань "Просвіти".

Список використаних джерел

1. Перський С. Популярна історія Товариства "Просвіта" з ілюстраціями. Видання Товариства "Просвіта". Ч. 730. Накладом Товариства "Просвіта" / С. Перський. – Львів, 1932. – 268 с.
2. Савчук Б. Волинська "Просвіта" / Б. Савчук. – Рівне: Ліста, 1996. – 149 с.: іл.
3. Бандилко Л. Бібліотечна діяльність товариства "Просвіта" на Волині: з початку ХХ ст. до 1939 р. / Л. Бандилко // Бібліотечний вісник. – 1998. – № 2. – С. 33–35.
4. Філіпович М. Організаційна мережа товариства "Просвіта" у Луцькому повіті (1918–1932 рр.) / М. Філіпович // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк: Вежа, 2000. – Випуск 1. – С. – 63–69.
5. Зуляк І. С. Діяльність "Просвіти" у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. С. Зуляк. – Тернопіль: "Воля", 2005. – 946 с.
6. ЦДАЛ України, ф. 348, оп. 1, спр. 21, арк. 1.
7. Там само, спр. 14, арк. 1.
8. Там само, спр. 163, арк. 15.
9. Там само, спр. 335, арк. 1–3.
10. Там само, спр. 463, арк. 1–22.
11. Шістьдесят літ. 1868 – 1928. Ювілейний альманах Т-ва "Просвіта" у Львові. – Львів, 1927. – 292 с.: іл.
12. Присутній. Просвіта у Володимирі Волинському // Письмо з Просвіти. – 1 лютого 1922. – Ч. 7–8 (подвійне). – С. 62.
13. Ратуємо національну культуру // Політика. – 10 жовтня 1925. – Ч. 1. – С. 19–20.
14. Ревізії й арештування // Діло. – 31 травня 1930. – С. 3.
15. ЦДАВО України, ф. 3695 с, оп. 1, спр. 66, арк. 31.
16. ЦДАЛ України, ф. 348, оп. 1, спр. 179, арк. 2.
17. Там само, спр. 4007, арк. 1.
18. Там само, спр. 485, арк. 71–72.
19. Держархів Тернопільської обл., ф. 317, оп. 1, спр. 27, арк. 11.
20. Там само, ф. 294, оп. 1, спр. 118, арк. 7.
21. ЦДАЛ України, ф. 348, оп. 1, спр. 177, арк. 1.
22. Д. О. "Просвіта" на селі / О. Д. – Крем'янець: Видання Крем. Пов. Т-ва "Просвіта". Друкарня В. Вика, без року. – 14 с.
23. ЦДАЛ України, ф. 348, оп. 1 т, спр. 515, арк. 1–20.
24. Держархів Тернопільської обл., ф. 294, оп. 1, спр. 76 а, арк. 6.
25. ЦДАЛ України, ф. 348, оп. 1, спр. 6435, арк. 1–1зв., 2.
26. Польська конституція та "іногородці" // Діло. – 26 березня 1924. – С. 3.

Иван Зуляк

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ "ПРОСВИТЫ" ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЫ С ВОЛЫНЬЮ В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД

В статье проанализированы взаимоотношения "Просвиты" Восточной Галичины с Волынью в межвоенный период. Исследована роль Главного выделения общества в попытке распространить деятельность "Просвиты" на Волынь.

Ключевые слова: Восточная Галичина, Волынь, "Просвита" межвоенный период, деятельность.

Ivan Zulyak

RELATIONS "PROSVITA" OF EASTERN GALYCHYNA IN VOLYN IN THE INTERWAR PERIOD

The article analyzes the relationship between "Prosvita" of Eastern Galychyna Volyn in the interwar period. The role of the General Society of separation in an attempt to extend the activities of "Prosvita" in Volyn.

Key words: Eastern Galychyna, Volyn, "Prosvita" inter-war period, activity.